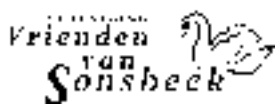

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 12,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v Vrienden van Sonsbeek. De Vereniging is door de fiscus erkend als "Algemeen Nut Beogende Instelling".

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester) tel. 443 14 02, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/gidsen/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Aaltje Koopman, Wim Roddenhof, Gerrit Boersma.

Foto voorpagina:

Lente rond de Grote Waterval van Sonsbeek. Foto: Sophia Mooldijk.

Beleving

Park Sonsbeek is één van de duidelijkste groene lobben van Arnhem Noord.

Hoogteverschillen, boomsoorten, water, weiden, Witte Villa, Hertenkamp en Belvédère dragen bij aan het bijzondere van Sonsbeek. Als geboren en getogen Arnhemmer, wonend in Noord, speelt Sonsbeek al lang een rol in mijn leven. In mijn jeugd was dat schaatsen op de vijvers, voetbaltoernooi op Koninginnedag, samen met vriendjes rommelen in en rond het water.

Op twee verschillende locaties aan en met uitzicht op het park werk ik nu 35 jaar. Eerst aan de Sonsbeekweg en daarna in de toren van het vroegere Heidemijgebouw. 's Morgens vroeg wandel ik met mijn honden door het park naar mijn werk. Al mijmerend zie ik dan lichtstralen van de ochtendzon die een fantastisch spel spelen door de nu kale beuken die vechten voor hun straal zonlicht. Rond één uur in de middag gaat mijn wandeling natuurlijk weer door Sonsbeek. Al naar jaargetijde, weer en schoolvakanties varieert het aantal bezoekers. Rond zes uur wandel ik weer met mijn honden naar huis. De gedachten dwalen dan af en ik vraag me af of wat ik zie echt is of slechts verbeelding. Heerlijk is dat, je fantasie de vrije loop laten in zo'n omgeving.

Voor mij staat vast: Sonsbeek moet een goed onderhouden uniek stadspark blijven. Het mag geen verwilderd bos worden.

Gerard van Ede

DE RONDE WEIDE

Hier graasden schapen in een ver verleden
Hier ligt de schooljeugd 's zomers in het heden
Met voetbal, huiswerk en vooral elkaar
Wat aan te klooiën en wat uit te kleden

De schapen gingen naar het abattoir
En muzikanten kwamen met gitaar
Trompet en zang om op te treden
Voor groepie, picknickfan en wandelaar

"O," zei de weide, "o wat ben ik rond
De hemel is mijn dak, het gras mijn grond
Ik open mij als een getuige mond
O, zie mijn schoonheid, weelderig en groen

Ik kijk maar niet naar wat de mensen doen
En let u zelf een beetje op uw hond?"

Cees van der Pluijm

Mijn mooiste project: restauratie van Sonsbeek

“Het is prachtig weer op 27 april 1999. H.K.H. Prinses Margriet heropent het park Sonsbeek. Daarna maakt zij een rijtoer door het park, waarbij parkbeheerder Jeroen Glissenaar enthousiast uitleg geeft. Vervolgens onthult de prinses de leeuw, het door de Postbank geschonken kunstwerk, op de hoek Zypendaalseweg/Parkweg, naar een ontwerp van de kunstenares Ilse Zeegers. Ook bezoekt zij de expositie in het Bezoekerscentrum over de waterhuishouding van Zypendaal/Sonsbeek.”

Na een eindspurt waren op die dag een groot deel van de restauratiewerkzaamheden voorafgaand aan ‘Sonsbeek 100 jaar Stadspark’ gereed gekomen. Daarvoor was door heel veel organisaties en mensen heel veel werk verzet. Dit artikel brengt hen een saluut. Bijna 12 jaar geleden trad ik bij de gemeente aan als projectleider voor de restauratie. Meteen daarna werd ook een projectmanager bij het adviesbureau DHV ingehuurd: Sander van Bodegraven, de latere Arnhemse wethouder. Gezamenlijk hebben we leiding gegeven aan het restauratieproject.

Het projectteam Wim Roddenhof, Sander van Bodegraven en Piet van de Poll bij het openingsfeest van ‘Sonsbeek 100 jaar Stadspark’ op 29 april 1999.

Plannen zonder geld

Voor de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem waren eerder goede plannen gemaakt. In 1994 werd het rapport ‘Visie op het beheer van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem 1994 - 2004’ door de Arnhemse gemeenteraad vastgesteld. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek had sinds haar oprichting in 1989 diverse malen op een dergelijk plan aangedrongen.

Deze beheervisie kon echter niet worden uitgevoerd omdat er geen geld voor beschikbaar was gesteld. Omdat het park Sonsbeek in 1999 100 jaar zou bestaan als openbaar park nam het gemeentebestuur op zich daarin verandering te brengen. Er werd een Stichting Sonsbeek 100 jaar Stadspark opgericht, verder aangeduid als de stichting. Achteraf gezien is de oprichting van deze stichting een gouden greep geweest. Ze heeft bij alle activiteiten rond het 100-jarig bestaan een belangrijke rol gespeeld. Ook de Vrienden van Sonsbeek waren erin vertegenwoordigd. Het gemeentebestuur besloot 3 miljoen gulden als basisbedrag bij te dragen in de kosten van restauratie van het park en van een jubileumprogramma.

Projectplan 1997

Het zeer ambitieuze plan van aanpak uit 1997 vormde de basis voor de uiteindelijke werkzaamheden. Het plan ging uit van een budget van fl.14,5 miljoen. Het overgrote deel zou door sponsors en externe subsidiënten moeten worden gedragen. In het plan werden de rollen van de drie partners (stichting, gemeente en waterschap) omschreven. De stichting kreeg drie taken: de werving van de sponsorgelden, de promotie en voorlichting en de organisatie van het jubileumprogramma. De gemeente zou de restauratie en vernieuwing van het park realiseren en het waterschap Rijn en IJssel verplichtte zich alle noodzakelijke verbeteringen in de waterstructuur van het park aan te brengen.

Bij de restauratie en vernieuwing werden 35 deelprojecten onderscheiden. Alle panden waaronder Belvédère, portierswoningen, Begijnemolen, Witte watermolen, alle andere opstallen zoals bruggen, watervallen en hekwerken, maar ook de entrees, de paden en het groen zouden worden gerestaureerd of opgeknapt. Als vernieuwende elementen zouden aan het park worden toegevoegd de Steile Tuin, faciliteiten voor evenementen zoals een drijvend podium en een herinrichting van de Ronde Weide en de accentuering van de Jansbeek als beeldbepalend onderdeel van het park.

Intussen waren er door het architectenbureau AGS uitgebreide inspectierapporten gemaakt voor alle te restaureren onderdelen. Het bureau voor tuin- en landschapsarchitectuur Copijn maakte ontwerpen voor de verbetering van de entrees, de versterking van de Jansbeek als “wateras” en voor de historische tuin. Het bureau stelde ook voor een meer zichtbare waterverbinding te maken tussen Zypendaal en Sonsbeek.

Discussie

Al vrij snel ontstond met de welstands- en de monumentencommissie een discussie over de visie op de restauratie en de vernieuwing. De commissies hadden commentaar op de ontwerpen van Copijn, vonden die te traditioneel. De plannen leken zo vertraging op te lopen. Noodgrepen waren nodig.

Overleg tussen alle betrokkenen (wethouders, stichtingsbestuur, de commissies) leidde tot inschakeling van Carla Oldenburger van de Universiteit van Wageningen, die een cultuurhistorische visie formuleerde aan de hand waarvan de plannen opnieuw werden beoordeeld. De conclusie

was dat de plannen aangepast en versoerd moesten worden. De geplande nieuwe hoofdentree bij de Zypse Poort (met vandaar een pad langs de beek naar het Bezoekerscentrum) ging bijvoorbeeld niet door. Dat vind ik nog steeds jammer: de entree had de toegankelijkheid van het park vanaf het centrum en station sterk vergroot en het voetpad had de Jansbeek als wateras van het park versterkt.

Op zoek naar geld

Om de aangepaste begroting voor het park dekkend te maken waren nog vele miljoenen nodig. De stichting ging op zoek naar sponsoren. Er werd een prachtig sponsorboek gemaakt en er vonden allerlei sponsoracties plaats. Samen met de gemeente werden de provincie Gelderland, het rijk en 'Brussel' benaderd. Bij deze zeer arbeidsintensieve wervingsacties bleek hoe populair Sonsbeek lokaal, regionaal en nationaal was. Er werd van alle kanten gul gegeven. Hoofdsponsors werden het Waterschap Rijn en IJssel, Nuon, Arcadis en het dagblad De Gelderlander. Daarnaast waren er heel veel kleine sponsors. Men gaf niet alleen geld, ook werd er veel in natura gesponsord. Zo schonk de Postbank zijn leeuw en verrichtten Serviceclubs, Vrienden van Sonsbeek en andere organisaties werkzaamheden in het park. Kleine gevers, ook die waren er veel, schonken banken. De lijst van bijdragen, van giften in natura en van adopties is onvoorstelbaar lang en geeft heel goed het grote draagvlak en de betrokkenheid bij Sonsbeek weer. De externe geldgevers brachten uiteindelijk fl. 8 miljoen voor het park bijeen.

De gemeente Arnhem verhoogde haar bijdrage in een later stadium van fl. 3 naar 4,4 miljoen. Dat miljoen extra was cruciaal voor het financieren van de Steile Tuin. Die tuin kwam er ondanks veel tegenwind, waarover ik in een volgend artikel wat zal vertellen. In totaal werd fl. 12 miljoen in restauratie en vernieuwing van het park geïnvesteerd!

Resultaten

Met de beschikbare middelen kon 80 % van de deelprojecten worden gerealiseerd. Ook kon een heel indrukwekkend jubileumprogramma worden uitgevoerd. Op dat programma gaan we nu niet in. De twee verantwoordelijke wethouders (Hein Bloemen en Henri Lenferink) en het dagelijks bestuur van de stichting (voorzitter Geert Jansen, secretaris Herman Hofman en penningmeester Piet Baselaar) vormden en slagvaardig bestuursteam. Piet van der Poll (directeur van de stichting) en Sander van Bodegraven, de al genoemde projectmanager, waren 'makers' die zeer resultaatgericht zaken tot stand hielpen brengen. Met Henk van Brink, de dijkgraaf van Waterschap Rijn en IJssel, werd het overleg geopend over de oprichting van een waterschapsmuseum dat uiteindelijk resulteerde in het huidige Watermuseum. De eerste schetsen werden gemaakt voor de openlegging van de Jansbeek bij De la Reystraat en voor een herstel van de bruggen. Vanwege de hoge kosten zijn die werkzaamheden jaren later gerealiseerd. Toen al droomden wij over een Jansbeek die weer door de stad stroomt. De dienst MOW (nu: Stadsbeheer) verdient een speciale eervolle vermelding. Deze dienst heeft voor de restauratie heel veel werk verricht. Het was een voorrecht om met deze dienst te mogen samenwerken.

Bij de publiciteit heeft De Gelderlander een belangrijke rol gespeeld: het proces van restauratie werd nauwlettend gevolgd en in het jubileumjaar verschenen speciale bijlagen, die gewijd waren aan vooral de restauratie en de evenementen. De bezoekers van het park volgden de restauratie nauwlettend. Informatiebordjes bij de deelprojecten hielden hen op de hoogte. Er was een enorm draagvlak voor restauratie van Sonsbeek.

Waardering

Ook de waardering van het resultaat was groot. Van 'Europa Nostra' kreeg Sonsbeek in 2001 een prestigieuze "Heritage Award for the extensive and careful restoration of one of the most important landscapes in the Netherlands". De Vereniging Stadschoon koos in 1999 De Steile Tuin als beste bijdrage aan het Arnhemse stadsschoon. De Arnhemmers zelf verkozen Sonsbeek in 2008 tot mooiste groene plek van Arnhem, waarbij heel vaak de Steile Tuin werd genoemd

Wim Roddenhof

Reproductie van een prachtige actiefoto van Cees Mooij uit De Gelderlander in november 1998: "onder toezicht van assistent-beheerder Jeroen Glissenaar werd het herstel gisteren begonnen. Een 2600 kilo zware kei werd weggetakeld zodat de bodem eronder leklicht kan worden gemaakt." Helaas werd het origineel van de foto in de archieven niet teruggevonden..

Grote Waterval gaat weer echt klateren

Mandarijneenden in Sonsbeek

Mandarijneenden zijn kleurige eendjes, de mannetjes tenminste. Van nature komen ze niet voor in Nederland. Hun oorspronkelijke verspreidingsgebied strekt zich uit van Zuidoost Rusland via Noordoost China tot aan Japan. Daar komen ze voor in dichtbeboste streken in de nabijheid van meren, beken en rivieren. Het langgerekte postuur, de relatief grote ogen, lange staart en brede vleugels maken het mogelijk dat deze 'noordelijke boomeend' snel en behendig door dichte bossen kan vliegen. Het belangrijkste deel van de Aziatische populatie bevindt zich in China. Maar door grootschalige ontbossing en andere biotoopvernietiging gaat het aantal in China sinds 1911 snel achteruit. Al in 1928 was de populatie daar meer dan gehalveerd. Op zich vreemd, want in China is deze vogel het zinnebeeld van onder meer geluk, blijdschap en een goed huwelijk en hij speelt een belangrijke rol in allerlei volksverhalen en legendes. De reden waarom de soort niet is uitgeroeid, is het feit dat hij niet smaakt en dus niet wordt bejaagd.

Geholpen door de mens koloniseerden Mandarijneenden (*Aix galericulata*) al aan het eind van de 19e eeuw in Engeland en sinds het eind van de 20e eeuw komen ze in Nederland voor. In Sonsbeek en Zypendaal zit ook een populatie mandarijneenden. De aantallen wisselen sterk en zijn afhankelijk van de tijd van het jaar. Ze leven onopvallend. Overdag zitten ze graag verstopt tussen de rododendrons. Behalve in de vorstperiodes, dan zitten ze noodgedwongen met enkele tientallen bij elkaar in een wak. Tijdens het broedseizoen verspreiden ze zich over de bossen langs de Veluwezoom waar ze broeden in boomholtes.

In de periode 1999 t/m 2005 heeft Stef Waasdorp de Mandarijneenden in de omgeving van Arnhem intensief geteld waarbij hij op maximaal 100 exemplaren kwam. Najaar 2001 werden in Sonsbeek maximaal 66 exemplaren geteld. De daarop volgende jaren nam die populatie geleidelijk af. Waarschijnlijk door een te lage reproductie, mogelijk mede door de toename van boomkarters in het gebied.

Ringonderzoek

In 1997 begon ik met het ringen van Mandarijneenden in Arnhem en omgeving. Het studiegebied beslaat Arnhem, Velp, Rozendaal, Warnsborn en Oosterbeek. De afgelopen 11 jaar zijn 35 jonge en 108 volwassen eenden geringd, een groot deel van de populatie. De metalen ringen worden regelmatig afgelezen met een telescoop. Aan de hand van deze gegevens wordt informatie verzameld over overleving en plaatstrouw van deze populatie.

De mandarijneend is van nature een langeafstandstrekker. Binnen Europa zijn er verschillende grensoverschrijdende meldingen. De verste binnen Europa bekende melding is een mandarijneend die van Engeland naar Rusland is gevlogen. De Arnhemse populatie lijkt behoorlijk honkvast. Tijdens strenge vorst, op 12 januari 2009, hebben we de populatie rond Apeldoorn opgezocht waar we 66 Mandarijneenden telden, maar helaas geen enkele geringde eend uit Arnhem. En dan nu de verrassing: op 10-8-2005 ringde ik in Velp een mandarijneend, een jong mannetje. De ring van deze vogel is tot begin 2006 vijf maal afgelezen in Arnhem en daarna is hij nooit meer gezien. Tot hij op 13 september 2008 dood werd gemeld uit Sør-Trøndelag bij Trondheim in Noorwegen. Dat is 1259 kilometer van de ringplek! Ik heb op het Vogeltrekstation de originele

meldbrief erbij gezocht waarop de melder aangeeft: "Found the ring on a foot of something that looked like a dead duck. Feathers and bones found 200m from the shore of Svorksjen (a lake). Probably eaten by some bird of prey."

Exoot werd inheems

De Mandarijneend is een exoot, maar de vestiging van de mandarijneend in Noord Amerika en West Europa gaat nauwelijks ten koste van andere soorten. In Engeland wordt de Mandarijneend sinds 1971, nadat hij zich vijftig jaar lang met succes als broedvogel had weten te handhaven, als inheems beschouwd. In Nederland is dat nog niet het geval. Het is wenselijk de Mandarijneend ook in Nederland niet meer als exoot te beschouwen, maar als inheems en hem daarmee een beschermde status te verschaffen. Zeker gezien de negatieve populatieontwikkeling in China.

Oproep

Naast het onderzoek aan Mandarijneenden doe ik in Sonsbeek ook ringonderzoek aan meerkoe-ten en nijlganzen. Incidenteel ring ik ook andere soorten, zoals jaarlijks de jonge knobbelzwanen. Meer informatie over mijn onderzoek is na te lezen op www.frankmajoor.nl. Als u een dode geringde vogel vindt, kunt u het ringnummer melden via www.vogeltrekstation.nl. U krijgt dan bericht over de ringgegevens (soort, ringplaats en ringdatum) van de betreffende vogel. Tot slot een oproep. De aantallen Mandarijneenden in Sonsbeek en Zypendaal worden door ons regelmatig geteld. Maar als de ze hier niet zitten zijn we ze echt kwijt en zijn ze nergens meer te vinden. Mocht u elders mandarijneenden zien, bijvoorbeeld in de vijver in uw tuin, dan hoor ik dat graag via mail@frankmajoor.nl.

Frank Majoor

Literatuur: Evert Ruiter - De Mandarijneend als broedvogel in Overijssel. Troeteleendje of vreemde eend in de bijt? Uitg. Alcedo Natuurprojecten.

De Franse laan, die loopt van de Tellegenlaan naar de Ronde Weide, is één van de parklanen waaruit in de loop der jaren een aantal bomen is verdwenen waardoor het laanbeeld is aangetast.

De nieuwe Visie voor de parken

De gemeente heeft een nieuwe Visie voor de parken gemaakt, officieel: 'Een Visie op het beheer van de parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem 2008-2018'. De hoofdlijnen van de Visie uit 1994 zijn vastgehouden. Wij hebben waardering voor de Visie, de geringe 'aanpassingen' zijn goed doordacht en goed gemotiveerd. Uitgangspunt is ook nu dat de kwaliteiten zoals bedoeld bij de historische aanleg zichtbaar blijven en in stand gehouden worden door onderhoud of waar nodig door verdergaande maatregelen. Een duidelijk geformuleerde visie op het beheer voor de lange termijn is daarvoor noodzakelijk, en die staat onmiskenbaar ook in deze nieuwe Visie nog goed overeind. Een nieuwe Visie is een goed moment van bezinning voor het beheer: zijn we goed bezig en wat gaan we de komende tijd doen?

Het beheer van een intensief gebruikt complex zoals deze parken, is geen sinecure. Tegelijkertijd gaat het om goedgeleefd levende materie. Ook bomen hebben niet het eeuwige leven, er zijn geregeld uitvallers. De voor de aanleg zo kenmerkende structuren - zoals lanen, waterpartijen, grasvelden en boomgroepen - dreigen te vervagen als men daar geen regulier onderhoud aan geeft. Door het intensieve gebruik raken ze gemakkelijk sleets. Het lukt de beheerders nog steeds op de meeste plaatsen daarvoor adequate maatregelen te nemen. Van de in de vorige Visie voorgenomen beheersmaatregelen is in de loop der tijd maar liefst 95% uitgevoerd. Dat is een grote verdienste van de stad Arnhem. Daaruit blijkt dat de eerder gemaakte plannen serieus worden genomen en dat stemt tot tevredenheid. Naar wij begrijpen is de halfjaarlijkse door onze Schouwgroep gegeven ondersteuning voor de beheerders een steun in de rug bij de uitvoering.

Genoeg kunst

Toch hebben we ook wat aandachtspunten. Zo bekruipt ons bij iedere Sonsbeektentoonstelling weer de zorg over kunstwerken die in het park zouden kunnen achterblijven. Wij menen dat er nu meer dan voldoende kunst aanwezig is en dat er zelfs wel elementen weggehaald zouden moeten ten gunste van de kwaliteiten van de parken. Dat geldt bijvoorbeeld voor de landgoedvreemde elementen zoals het zuiltje van Europa Nostra en de Klok van de ouderen. De omgeving van het Watermuseum is in de ogen van de Schouwgroep nog altijd onvoldoende stijlvol in het landschap ingepast. De voorzieningen daar zijn door het intensieve bezoek snel sleets en dat vraagt meer aandacht.

Herstel lanen

De leeftijd van de parken brengt met zich mee dat een deel van de lanen en hun beplanting aftakelen. Een recente, extern uitgevoerde, gedegen analyse geeft zicht op de conditie en compleetheid van de verschillende lanen. De in de analyse aangegeven keuzes voor te behouden lanen en randbeplantingen heeft niet in alle gevallen de steun van de Schouwgroep. Een daarop volgende rondgang met de Schouwgroep, onder andere langs de Franse laan, bracht naar voren dat het al dan niet verjongen van een laan maatwerk is, en dat er, naast de vitaliteit en compleetheid van de bomenranden nadrukkelijk ook andere aspecten bij die keuze betrokken moeten worden. Het gaat dan bijvoorbeeld om de 'noodzaak' van het laanbeeld op de betreffende plaats en de consequenties van een verjonging op het aanliggende bos.

Een waardig gebouw

Onderdeel van de aanleg in Engelse landschapsstijl zijn de zogenoemde zichtlijnen en uitkijkpunten. Zo op Zijpendaal van kasteel naar het Jachthuis en vice versa. Tussen die twee uitzichten is een wezenlijk verschil en dat moet als zodanig gehandhaafd blijven. Op Gulden Bodem mist

nog altijd in het centrum een bouwwerk van waaruit zichtlijnen een functie hebben binnen de compositie van de aanleg. Een deel van de Schouwgroepleden is van mening dat een waardig gebouw op de plek van het afgebroken jachthuis mooi is en het park recht zal doen.

Dat zijn wat zaken om over na te denken, maar met deze beheerder en de nieuwe Visie alle redenen om nog altijd zeer verheugd te zijn met de parken.

Simon Kligen,
namens het niet-ambtelijk deel van de Schouwgroep

Het jachthuis, het centrale punt in het park Gulden Bodem, werd in 1964 afgebroken. Op die plek staat sinds 1986 het beeld 'Monument' van Sigurdur Gudmundsson.

Brantsen en Zypendaal (deel 2)

In de 19e eeuw heersen vier vermogende families over de gronden rond Arnhem. Ze wonen op een landgoed en hebben hun geld belegd in enorme stukken grond rond de voormalige vestingstad. Het zijn de families Van Heeckeren van Enghuizen (Sonsbeek), Brantsen (Zypendaal) en Van Pallandt (landgoederen Arnhem-Oost), Van Eck (landgoederen Arnhem-West). De familie Brantsen heeft het landgoed Zypendaal in vijf generaties aangekocht, bebouwd, bewoond en verbouwd, parken aangelegd, uitgebreid, ontgonnen en ten slotte weer verkocht. In deel 1 (Infobulletin Winter 2008) bespraken we waar de Brantsens vandaan kwamen, hoe zij hun vermogen verkregen door huwelijkspolitiek en het verdelen van banen binnen de regentenstand en hun betekenis voor het bestuur van de stad in de 17e en 18e eeuw. In deel 2 gaan we na wat de Brantsens in de 19e eeuw betekenden voor het landsbestuur en vooral wat zij met het landgoed Zypendaal hebben gedaan.

Portret van mr. D.W.G.H.J. baron Brantsen (1801-1851), telg uit de IX-de generatie Brantsen in Arnhem. Aquarel van Pasquier, uit de collectie van de Brantsen van de Zyp Stichting.

In de adelstand

Het aantal vóornamen wordt steeds groter. De oudste zoon van Gerhard Brantsen (telg uit de VIII-ste generatie Brantsen in Arnhem) is Derk Willem Gerard Johan Hendrik (IX). De Franse tijd is voorbij. De uit Engeland teruggekeerde oranjeprins wordt Koning Willem I. Er volgt geen bijtjesdag, patriottenburgemeesters blijven zitten, beroepsbankiers zoals Theodorus baron De Smeth houden zich bij hun vak en beroepsmilitairen zoals Hendrik J.C.J. baron van Heeckeren - die in vreemde krijgsdienst zowel tegen als voor Napoleon heeft gevochten - worden door het oranjebewind aan hun hof verbonden.

Er is een probleem bij het vormen van de Staten Generaal voor het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Het zuiden, België, kent veel meer adel dan de noordelijke Nederlanden. Om binnen het onderdeel Ridderschap van de Staten Generaal tot een evenwichtige vertegenwoordiging van de landsdelen te komen creëert koning Willem I flink wat nieuwe adel in de noordelijke Nederlanden. Zo wordt de 23-jarige Gelderse aristocraat D.W.G.J.H. Brantsen (IX) in de adelstand verheven met de erfelijke titel 'baron Brantsen van de Zyp' voor de eerstgeboren mannelijke nakomelingen. Bij deze inlijving in de adelstand helpt het dat Derk al verkeert met de oude adel. Drie jaar later trouwt hij met Jacoba C.J. barones van Heeckeren van Kell. Het echtpaar verblijft 's winters aan het hof in Den Haag en zomers op hun landgoed Zypendaal.

Ontwikkeling landgoed

Na Hendrik Willem Brantsen (VI) die Zypendaal in 1743 kocht en het nieuwe kasteel liet bouwen is de hierboven vermelde DWGJH baron Brantsen (IX) de tweede Brantsen die grote investeringen doet in het landgoed. De stad Arnhem verkoopt tussen 1830 en 1860 driekwart van de totale 3800 ha aan heidegrond om die te laten ontginnen als bos- of landbouwgrond, van boerderijen te voorzien en te ontsluiten door de nieuwe, particuliere eigenaren. Zo zijn wegen ontstaan als de Schelmseweg, Deelenseweg, Harderwijkerweg, Koningsweg en Kempenerweg. Grootste koper is Van Heeckeren die zijn landgoed Sonsbeek uitbreidt tot in het huidige Deelerwoud. De familie Van Pallandt vergroot de landgoederen Rozendaal en Angerenstein met andere delen van het huidige Arnhem NW en met wat later vliegveld Deelen werd. Brantsen koopt een gebied

ten noorden van Zypendaal, tot voorbij Schaarsbergen, dat onder leiding van rentmeester Dirk Tiemens en daarna van diens neef Hendrik Jan Tiemens in cultuur wordt gebracht.

De derde Brantsen die veel werk maakt van zijn landgoed en grondbezit is de oudste zoon van DWGJH, Willem Gerard baron Brantsen (X). De jurist Willem Gerard trouwt in 1865 met Alwine Bohlen en ze wonen op het familielandgoed Zypendaal. Als hoffunctionaris - kamerheer van koning Willem III - houdt hij een huis aan op de Lange Voorhout in Den Haag. Hij is lid van de 2e Kamer en later van de 1e Kamer. Willem Gerard (X) heeft park Zypendaal zoals wij dat kennen laten aanleggen. Onder zijn overgrootvader Derk Willem Abraham (VII) is in 1803 is

Portret van W.G. baron Brantsen (1831-1899), telg uit de X-de generatie Brantsen in Arnhem. Olieverfschilderij van J.B. Discart, uit de collectie van de Brantsen van de Zyp Stichting.

de strakke Franse tuin van Zypendaal al vervangen door een tuin in Engelse landschapsstijl naar een ontwerp van J.P. Poth. De slingerende vijver om het kasteel en het grasveld met boomgroepen en paden is van zijn hand. In 1863, kort voor zijn huwelijk, haalt Willem Gerard Brantsen (X) persoonlijk de Duitse landschapsarchitect C.E.A. Petzold naar Arnhem. Petzold ontwerpt de parken Zypendaal en Gulden Bodem zoals wij dat kennen. Het wordt een succes en aan het Haagse hof en bij de Gelderse adel gaan vele landgoederen voor Petzold open: Dieren, Twickel, Rhederoord. Brantsen laat het koetshuis en de orangerie bouwen in 1867 en voor de grondige verbouwing van het kasteel in 1883 heeft hij de bekende architect P.J.H. Cuypers ingeschakeld, wiens restauratieadvies slechts gedeeltelijk is uitgevoerd. Cuypers is verantwoordelijk voor de nieuwe raamvormen, voor het toevoegen van de toren aan de achterzijde, de balkons aan de zuidkant en de vestibule aan de westzijde. In 1900 is bij een volgende verbouwing op de zuidoosthoek een kamer met een erker bijgebouwd aan de zuidkant waar enkele jaren later een verdieping met plat dak op is gezet.

De kleinste straat

Het verblijf van de laatste leden van het Arnhemse geslacht Brantsen op Zypendaal en Gulden Bodem schetste Willem Tiemens kleurrijk in drie afleveringen van dit blad in 2003. Vervolgens beschreef Jorien Jas in 2005 in twee artikelen het gebruik van kasteel Zypendaal sinds de aankoop door de

gemeente Arnhem in 1930. De laatste telg, Alwina van der Golz-Brantsen (XI), de gravin van het 'gravinnebos' - het park Gulden Bodem - stierf in 1957.

Paul Aalbers (1) stelt: "weinig Arnhemse families hebben in een periode van meer dan drie eeuwen zo'n maatschappelijke en politieke betekenis weten te vervullen in Arnhem en omgeving als het geslacht Brantsen". De familie Brantsen werd in 1904 door de stad geëerd met een straatnaam. Het is veruit de kleinste straat van de Burgemeesterswijk voor Arnhems grootste bestuurdersfamilie.

Luuk Broer, met dank aan Paul Aalbers.

Bronnen:

- (1) P.G. Aalbers – *De familie Brantsen*; in: T. Kralt e.a. - *Wielbergen en de familie Brantsen – uitg. Waanders (2008)*.
- (2) J. Hofman – *Ontginning van de heidevelden in de gemeente Arnhem in de 19e eeuw – in: Arnhem, acht historische opstellen (ca 1985), pg 103-131*.
- (3) W.H. Tiemens – *Zypendaal*; in: *Bijdragen Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen 1965-1975 – Arnhem (1976), pg 171-187*.
- (4) *Infobulletin Vrienden van Sonsbeek: te downloaden op www.parksonsbeek.nl onder >Nieuws*.
- (5) Jan de Vries: www.arneym.nl.

Ijskelder van de baron gerestaureerd

Nog niet zolang geleden was het bewaren van bederfelijke voedingsmiddelen vooral in de zomer een groot probleem. Daarom zocht men naar mogelijkheden kou op te slaan in een goed geïsoleerde ruimte om er zomers over te beschikken. De oplossing werd gevonden in het bouwen van ijskelders. Men bouwde een kelder in de grond, meestal aan de noordzijde van heuvel en nabij een waterpartij, zette er een koepel op dekte het geheel af met een dikke laag aarde. In de wintermaanden verzamelde men natuurijs dat in de kelder werd opgeslagen. De ingang van de kelder, meestal ook aan de noordzijde, bestond uit twee deuren, waarbij de tussenruimte als isolatiesluis diende. Zo had de warmte nauwelijks toegang tot het opgeslagen ijs dat een lange periode - soms tot twee jaar toe - de bevroren status behield. De kou werd als het ware "ingekuuld".

Dit was ook het geval bij de ijskelder die rond 1808 werd gebouwd in opdracht van Theodorus baron de Smeth, de toenmalige eigenaar van het landgoed Sonsbeek. De ijskelder werd ten noorden van de Witte Villa gebouwd en men haalde het ijs uit de naastgelegen Koude Vijver. In de zomermaanden kon De Smeth zo beschikken over ijs voor koeling van dranken en andere etenswaren en bederfelijke producten zoals geschoten wild, vis, vlees, konden worden ingevroren om die later voor consumptie ter beschikking te hebben. Zo was de ijskelder is de energiezuinige voorloper van koelkast en vrieskist.

In 1999 is de kelder herontdekt, uitgegraven, onderzocht en opgemeten. Dat onderzoek is uitgevoerd door de archeologische werkgroep Arnhem in nauwe samenwerking met de gemeente. Toen bleek dat we hier te maken hebben met een bijzonder en uniek exemplaar. De conisch naar beneden toelopende vorm en ook de plaats van de ingang zijn erg ongewoon. De constructie bleek zo dat de ingang niet op het midden van de kelder is gericht, maar ernaast. Daardoor gaat bij het laden van de kelder de via de ingang binnenkomende lucht in de kelder ronddraaien, waarbij de koudere lucht naar beneden zakt en de ijsmassa verder afkoelt en de warmere lucht naar boven verdwijnt.

Restauratie van de ijskelder

De bijzondere ligging, de unieke vorm en ook de cultuurhistorische en educatieve waarde van de kelder hebben de Vereniging Vrienden van Sonsbeek in 2003 doen besluiten de mogelijkheden te bezien om deze kelder in de oorspronkelijke staat terug te brengen. Dit initiatief oogstte veel bijval, maar bij de gemeente – eigenaar van het park – ontbraken de financiële middelen deze restauratie op korte termijn te realiseren. Onze vereniging startte acties om het ontbrekende geld bijeen te brengen. We vroegen gebruikers van Sonsbeek "een steentje bij te dragen", het boekje 'De ijskelder van Baron de Smeth' werd geproduceerd en verkocht en mogelijke sponsoren werden aangeschreven en bezocht.

Intmiddels was door bijdragen van de Arnhemse bevolking, het bedrijfsleven, de gemeente de provincie voldoende geld en diensten in natura bijeengebracht dat de restauratie kon worden bekostigd. Daarop heeft de gemeente als eigenaar van het park en de kelder aannemersbedrijf Hoffman uit Beltrum opdracht gegeven de restauratie uit te voeren. Op 12 november 2008 werd de Eerste Steen gelegd door twee nazaten van de eerste eigenaar van de kelder te weten Jan Anne baron de Smeth en zijn kleinzoon Jan Bonne. Deze eerste steen verbindt het verleden met het heden en symboliseert de historisch band die de familie de Smeth met de Sonsbeek en Arnhem heeft.

Op 12 november 2008 werd de Eerste Steen voor de gerestaureerde ijskelder gelegd door de 84-jarige Jan Anne baron de Smeth en zijn kleinzoon Jan Bonne de Smeth, leden van de vijfde en de zevende generatie na de oorspronkelijke bouwer Theodorus baron de Smeth. Foto: Joop Bouman, Provincie Gelderland, afd. Cultuurhistorie.

Opening van de kelder.

Het project zal komend voorjaar voltooid zijn en de kelder wordt dan officieel geopend. Met deze restauratie zal een nieuw monument aan het monumentale park Sonsbeek zijn toegevoegd. De parkgidsen van het Bezoekerscentrum zullen een bezoek aan de kelder opnemen in hun parkwandelingen door Sonsbeek. De bezoeker kan van binnen zien hoe de ijskelders vroeger functioneerden. Ook wordt duidelijk gemaakt welke technieken momenteel worden gebruikt om warmte en kou op te slaan in de grond om later te worden hergebruikt bij verwarming of koeling. Zonder begeleiding kunnen bezoekers van het park door een kijkgat de binnenkant van de ijskelder van boven bekijken.

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek is er trots op dat – dank zij de financiële bijdragen en de persoonlijke inspanning van velen – de restauratie tot stand is gekomen. Met de openstelling van de ijskelder zal er een interessant nieuw element zijn toegevoegd aan het mooie, alom bekende, groene hart van Arnhem, dat de naam Sonsbeek draagt.

Hendrik Broekhuizen.

In 1999 werd de ijskelder van Sonsbeek uitgegraven, opgemeten en onderzocht.

Jaarvergadering Vrienden van Sonsbeek

Op 25 maart 2009 houdt de Vereniging Vrienden van Sonsbeek z'n jaarvergadering van 20 tot 22 uur in Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a. De leden hebben daarvoor een uitnodiging ontvangen.

In een korte huishoudelijke vergadering legt het bestuur verantwoording af aan de leden voor het in 2008 gevoerde beleid. Onder meer de vaststelling van de jaarrekening 2008 en begroting 2009 van de vereniging staan op de agenda en de personele wisselingen in het bestuur. Daarna volgt een inhoudelijk gedeelte bestaande uit twee presentaties, te weten:

* Restauratie ijskelder Sonsbeek.

Met een grote serie foto's presenteert Hendrik Broekhuizen de aanpak en de uitvoering van dit project. De financiële actie van onze vereniging voor de restauratie van de ijskelder startte in 2003 en de uitvoering van de bouw, die oktober 2008 begon, nadert z'n voltooiing. De omgeving (paden, zitjes, struiken) wordt nog aangepast en de kelder wordt ingericht voordat op zondag 21 juni de officiële opening plaatsvindt. Vanaf die dag is bezichtiging van de ijskelder opgenomen in wandelingen met een parkgids van Bezoekerscentrum Sonsbeek.

* Kandidering 'Arnhem Groenste stad van Europa'.

Na een maandenlange voorbereiding verwerf Arnhem in oktober 2008 het predikaat 'Groenste Stad van Nederland'. Een mooie erkenning waarmee de stad ook het recht kreeg om in 2009 namens Nederland mee te dingen naar de onderscheiding "Groenste Stad van Europa". Bart Lichtenberg, hoofd van de gemeentelijke afdeling Bossen en Parken, zal vertellen wat de criteria zijn en hoe de Dienst Stadsbeheer van de gemeente zich voorbereidt op deze mogelijke onderscheiding.

Leden en belangstellenden zijn van harte welkom.

De bank met Nina Julia, 10 jaar later

Eén van de sponsoracties die tien jaar geleden werden gehouden om park Sonsbeek een jubileumopknopbeurt te geven was de verkoop van zitbanken. Voor 3500 gulden kon je een bank kopen die met vermelding van naam van de schenker in Sonsbeek werd geplaatst. In dit geval lieten de ouders van Nina Julia Wentink-Van der Veen de naam van hun dochter in de bank graveren. Nina Julia was destijds veertien maanden jong en poseerde op haar bank met een vriendelijk-nieuwsgierige blik voor de krantenfoto van 10 april 1999. Ze hield zich wel aan een plank vast die als ruggensteun fungeert. Tien jaar later gaat Nina Julia in dezelfde houding op haar bank op de foto.

Moeder Jeanine van der Veen: "Wij wonen in de De la Reijstraat en we komen vrijwel elke dag in Sonsbeek. Belangrijke reden is onze hond Olivier die uitgelaten moet worden. Als regelmatige gebruikers van het park voelden we ons verplicht om een bijdrage aan de restauratie te leveren. En dat kon door een zitbank te sponsoren."

Nina heeft een broer, Laurens, die nu acht is. Olivier is er nog steeds en nog altijd wordt het park regelmatig opgezocht. Zoals tijdens deze korte sneeuw- en ijswinter. Jeanine van der Veen: "Natuurlijk hebben we gesleed vanaf de heuvel bij de Witte Villa en geschaatst op de Grote Vijver bij de Boerderij. Heerlijk om dat na zoveel jaren weer eens te kunnen doen." De zitbank is inmiddels verplaatst van de omgeving van de Witte Villa naar een plek tegenover het rad van het Watermuseum. Dat gebeurde op verzoek van de sponsors. Die wilden hun bank graag langs de route die ze regelmatig in Sonsbeek afleggen. Met de hond.

Rob van Otterloo

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers&Roest
ontwerpers bno drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Zomernummer van het Infobulletin verschijnt 21 juni. Uiterste datum inleveren kopij: 20 mei 2009. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Reden retourzending:

Postcode:

Plaats:

Naam:

Straat:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a,

Retour afzender/adreswijziging

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

